Review

Bela Duranci

A JUGOSZLÁV SZOBRÁSZAT V. PANCSOVAI KIÁLLÍTÁSA

A szobrászat Vajdaságban, mint azt a gyakorlat bizonyítja, nem közkedvelt művészeti ág.

Ezért a szobor környezetünkben való meghonosítására irányuló minden kezdeményezés figyelmet és csodálatot érdemel; az egy évtizedes „hagyomány" pedig már mérhetetlenül hosszú időnek számít. Ezért a pancsovai biennálé hagyományos rendezvénye méltó a megemlékezésre.

A jugoszláv szobrászat első pancsovai kiállítását 1981. október 5-én, tehát a „nyolcvanas" évek kezdetén rendezték meg. Az évtized vége pedig a gazdag képzőművészeti események folytán, már két lényeges mozzanatot bizonyít:

– A kiállítás következetes maradt a programjához: valóban a jugoszláv szobrászat időszerű alkotásait mutatja be, nem a közízlés és a szobrászat felületes ismerőinek a kiszolgálója.

– A kiállítás szervezői csodálatra méltó kitartással „tartják a szintet" még akkor is, ha egyértelmű: minden ilyen jellegű szemle elsősorban fáradságos munka, amelynek kimenetele az utolsó percig bizonytalan; jelentős pénzeszközöket igényel és az önkéntesek „jól bejáródott" csoportmunkáját, amit azok minden számítás és anyagi haszon nélkül vállalnak, eltűrve környezetük ellenszenvét is.*

Az 1989-es, sorban az ötödik – és az évtized utolsó – pancsovai kiállítása *lehet előrejelzése is a soron következő sajátságainak, de összegezése is az elmúlt évtizednek?*

Évtizedünk azon rövid időszakai, illetve eseményei ellenére – amelyek „megrázták a művészet világát" és elsősorban újítási törekvéseikkel írták be magukat a történelembe – a *huszadik század szobrászata él,* nyugodtan, szerényen éli életét. Még Vajdaságban is, ahol többé-kevésbé nemkívánatos, megvan a maga „történelme".

Vajdaságban a szobor önálló élete 1895 decemberében indult az első szoborkiállítással, amelyre Újvidéken került sor. Ezen a kiállításon *Đorđe Jovanović*

* A LÉTÜNK erről a pancsovai kezdeményezésről különös módon emlékezett meg; *először jelentek meg oldalain illusztrációk* (IX. évf., 6., november–decemberi szám, 1093–1103. o.).

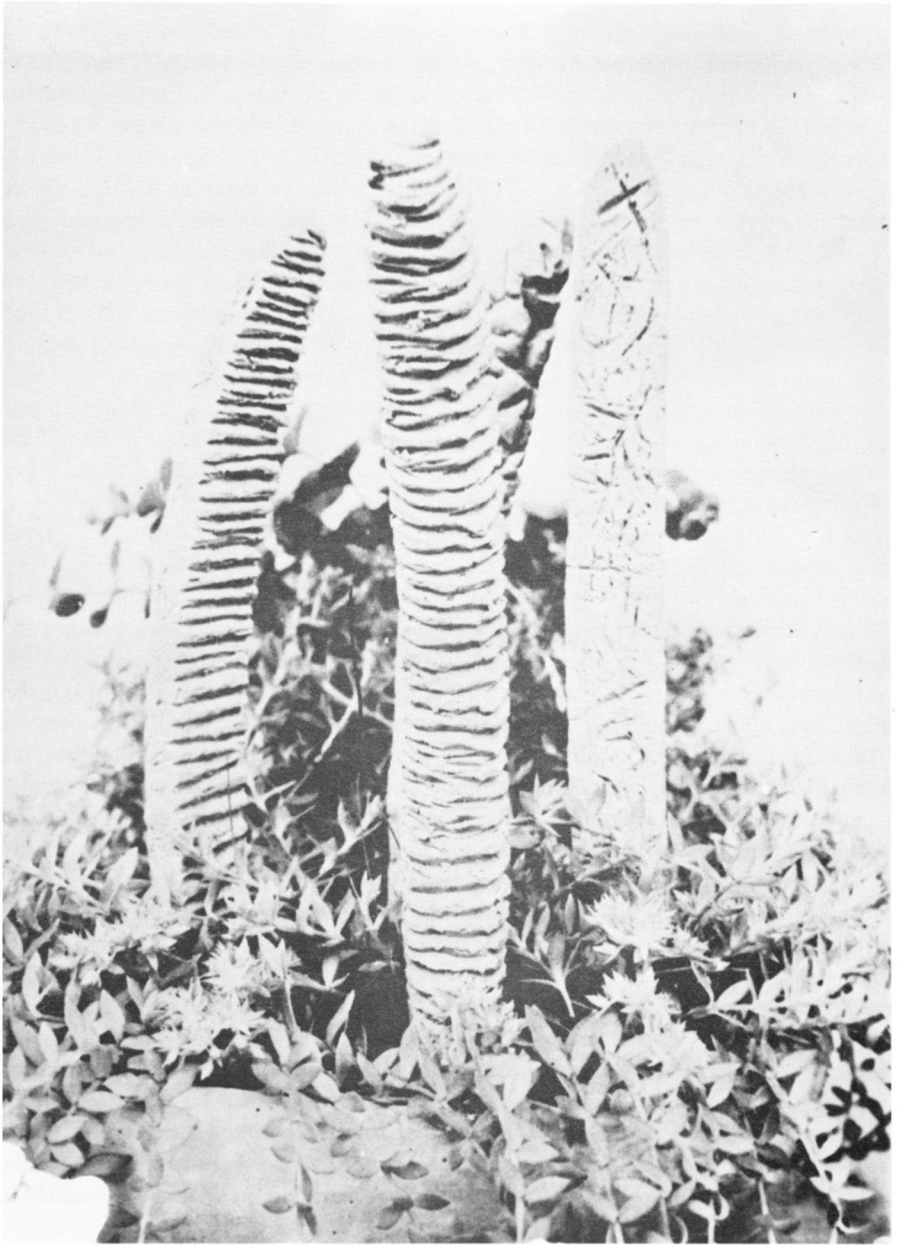

Delia Prvački: *De rerum natura* (kerámia, 1989)

(1861–1953) mutatta be szobrait, aki realista formakezelésével és irányvételével a múlthoz tartozott és nem tekinthető az elkövetkező „modern idők" hírnökének. Ebben a szobor nélküli környezetben azonban ő számít e művészeti ág úttörőjének! Hozzá hasonlóan nagy népszerűségnek örvendett és ízlésformáló szerepet töltött be *Telcs Ede* (1872–1948) szobrászata is.

Az ipari *modern szobrászattal* a „vendégszobrász" *Medgyessy Ferenc* (1881–1958) ismerteti meg a vajdasági városokat, az itt élő festővel, Pechán Józseffel (1875–1922) együtt rendezett közös kiállításon. Szembekerülve a lomha és zsíros, síkvidéki provincializmus önteltségével, Pechán 1913-ban, a katalógus bevezetőjében többek között ezt írja: „A laikus sohasem lehet irányadó a művészetben, mert az igazi művész képtelen meggyőződése ellenére engedményeket tenni" (!) Kiállított képei azt bizonyították, hogy figyelemmel kíséri az európai központok időszerű képzőművészeti eseményeit. A fiatal szobrász viszont meg van győződve arról, hogy párizsi és firenzei tanulmányainak befejeztével és néhány kisebb szobor megformálásával már be is vonult a modern szobrászat úttörői közé. „Medgyessy a századelőn a közé a kevés magyar szobrász közé tartozott, aki ráébredt arra, a szobor lényege, hogy azonos önmagával, önmagát jelenti..." – írja Németh Lajos. „Felismerte tehát, hogy létezik az önálló plasztikai nyelv és a szobor szabad totalitás, amelynek témája lett légyen akt, lovas vagy táncoló figura, nem ábrázol mást, mint önmagát."

A fiatal Medgyessy Ferencnek *a forma életének totalitását* propagáló kezdeményezése sem Verbászon, sem Zomborban, de Vajdaság más városaiban sem talált visszhangra. Vajdaság évtizedeken keresztül hű maradt a mindenki által ismert Đoka Jovanović „Guzlicásához" és „Rózsaillatához" vagy pedig Telcs Ede sokszorosított domborműveinek anekdotikus látványához; a polgári házak belsejét a begaszentgyörgyi *Szentgyörgyi István* (1881–1938) figurái, valamint más alkotók már a századfordulón is népszerű kisplasztikái díszítették. Azok az emlékművek, amelyeket hébe-korba a vajdasági városokban emeltek nem hatottak lényegesen a közvélemény szoborhoz, de különösen nem a modern szoborhoz való viszonyulására! Ami a századforduló új eszméi és a pancsovai történések új relációi közül bizonyos értelemben korrespondeál egymással az a korabeli szenzibilitást tükröző dekoratív Zsolnai-plasztika „szoborszerű-képszerűsége" (a világban akkor már ismert Gesamtkunstwerk építészeti hagyatékából), amelyre kitűnő példa a szabadkai városháza és a Raichle-palota.

A történések időközben nem kedveztek a modern szobrászatnak. A két háború között igazi értéket csak az itt vendégeskedő alkotók kiállításain lehetett látni. A második világháború utáni kiemelkedő szobrászegyéniségek – Ana Bešlić, Glid Nándor, Oto Logo, Zoran Petrović, Aleksandar Zarin és Matija Vuković – Belgrádban alkottak. Igaz ugyan, hogy időnként itt is kiállítottak. Egyedül csak Jovan Soldatović tért vissza: a péterváradi várban telepedett le és oktatta az ifjú nemzedékeket. A művésztelepeken, amelyek Vajdaságban 1952-től kezdve alakulnak, főleg festők csoportosulnak.

A szobor szabadtéri kiállítása csak nehezen nyer létjogosultságot. A sorsdöntő lépés, amely folytán a szobor a mindennapok, az ember élet- és munkakörnyezetének részévé válik, rendszerint félúton megszakad. A péterváradi várban 1958 májusában megrendezett Prostor 8. kiállítás, amelyen a nap beragyoghatta az alkotásokat és a festői tájban saját élettel ajándékozta meg a formákat, nehezen vált népszerűvé. Ez a kezdeményezés három évtized múlva újra „első" lett valamiben: Az újvidéki szobrászok 1988 novemberében a szabadtéri kiállításhoz szükséges pénzeszközök híján tragikomikus megoldáshoz fo-

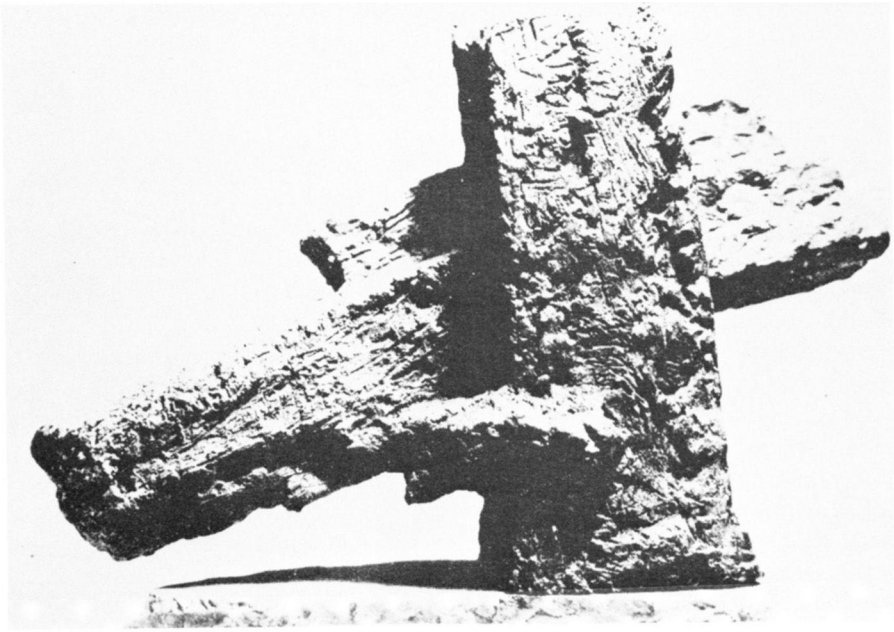

Olga Jevrić: *Kereszteződés* (bronz, 1976–1985)

lyamodtak: *szabadtéri fotómontázs szoborkiállítást* (Fotógaléria, 1988. okt. 14.) rendeztek. Állítólag az újvidéki zöldövezet-fenntartó vállalat jogot formált magának arra, hogy a szobrászokkal megfizettesse a szobraik által elfoglalt helyet. Ezenkívül természetesen számtalan más akadálya is volt a művészi alkotások szabadtéri elhelyezésének, annak tehát, hogy szebbé, nemesebbé varázsolják parkjainkat, tereinket.

A szobornak a jugoszláviai művésztelepeknek azon a „képzőművészeti találkozóján" sem volt különösebb sikere, amelyet 1962-ben a Palicsi-tó partjának festői környezetében rendeztek meg abban a reményben, hogy a rendezvényt megismételhetik majd. A harmadik képzőművészeti (grafikai és szobrászati) találkozón, 1964. június–szeptemberi időszakában fogadta a palicsi zöldövezet először „ölelő karjaiba" a szobrokat; a következő alkalmat, az 1966-ban kínálkozót, már nem használták ki, a későbbiek folyamán pedig a hatalmon lévők rövidlátása, felfuvalkodott provincializmusa örökre száműzte Palicsról a képzőművészeti találkozókat és ezzel Palicsot egy érdekes és sajátos távlati turisztikai lehetőségtől fosztotta meg. Ugyanakkor a Képzőművészeti Találkozó sem tette meg a szükséges intézkedéseket a szobornak, különösen a szabadtéri szobornak az elismertetése és meghonosítása érdekében.

Az elmondottakból is kitűnik, hogy a jugoszláv *szobrászati kiállítás* folyamatos megrendezésére irányuló kezdeményezés kellő bátorság és lelkesedés nélkül képtelen „kalandnak" tűnhetett csupán. Tekintettel, hogy Pancsova kitart a szabadtéri szoborkiállítások megrendezése mellett, a kezdeményezés értékét egyebek mellett, a kitartás időtartamával is mérni kell majd.

Narcis Kantardžić: *Cím nélkül* (beton, olaj, 1988)

A kiállítás szervezői mellett tudták ezt a kiállítás potenciális résztvevői is. Ezért írhatta Žorž (Đorđe Jović, 1928–1988) művészettörténész, a pancsovai kiállítások egyedülálló egyénisége és kezdeményezője az első katalógus bevezetőjében: „Az történt – bár a nagy kiállítások szervezői egészen más tapasztalatokról számoltak be –, hogy a meghívott művészek szinte mindegyike eleget tett meghívásunknak."

A „szinte mindegyike" alatt országunk legismertebb szobrászait kell érteni, hat meghívott szobrász kivételével, akik közül néggyel a későbbi kiállításokon találkozunk majd.

Figyelemre méltó Đ. Jovićnak, az első kiállítással kapcsolatban tett megjegyzése: „Pancsován is az építészet, a növényvilág és az alkotások az a hármas ok, amely napirenden tartja a szintézisről folyó vitát." (Dnevnik, 1981. X. 18.) Érdekesek D. Đokić lelkendező szavai is erről a „szoborünnepről": *„Az anyagok lehető és lehetetlen kombinációján és az áramlatok sokféleségén keresztül új, a hetvenes évekre jellemző jelenségek figyelhetők meg. Mindez új dimenziót kap, ha tudjuk, hogy ezek az útkeresések, előrelépések, kihívások és „révbe jutások" szinte kivétel nélkül saját kezdeményezésen és a kockázat tudatos vállalásán alapulnak, amiért viszonzásul sem maradandóságot, sem biztonságot nem szavatol senki."* Megjegyzi, hogy a pancsovai kiállítás feltárja mindazokat a figyelemreméltó alkotásokat, amelyek a „nagy (és hosszabb egzisztenciális biztonságot jelentő) megrendeléseken" kívül jönnek létre, majd megállapítja: *„A lényeget, miszerint az ember világa a tárgyi világ, nem pedig a funkciók, képzetek megcsontosodott tanok és örök szabályok birodalma"*, ennél a kiállításnál jobban aligha bizonyíthatja más. *„Lehet, hogy épp itt, az anyaggal való igazi összeütközésben, a valódi tér meghódítása közepette válik (a szobrászat) a már mögöttünk lévő és az előttünk álló évtized legvitálisabb és legsorsdöntőbb művészeti ágává?* (Odjek, 1981. dec. 1.)

Az 1981-ben megrendezett jugoszláv szobrászati kiállítás anyagának legjobb értékelését, ideiglenes csoportosítását a pancsovaiak erőfeszítéseinek köszönve, egységes, jól illusztrált (az Olga Petrov Művelődési Központ Modern Képtára kiadásában megjelentetett) katalógus őrizte meg. A szervező tartva magát az elfogadott módszerhez, az elmúlt évtized értékes anyagát igen áttekinthetően öt, megközelítőleg azonos formátumú füzetben gyűjtötte egybe.

Az egyik katalógusban (A jugoszláv szobrászat III. pancsovai kiállítása) Nikola Kusovac csokorba szedte azokat a válaszokat, amelyeket a szobrászok az egzisztenciájukra vonatkozó kérdésekre adtak és a gazdasági válság szobrászatra gyakorolt hatásával kapcsolatos véleményüket. Ennek a szokatlan véleménykutatásnak az eredményét 1985. április elsején, a „bolond napon" tették közzé. A válságos időszak erőinek zabolátlan orgiája csak ezt követően szabadult el igazán és a művészek válaszainak csípősséget, őszinteséget és félelmetes meggyőzőerőt kölcsönzött. A jugoszláv szobrászat öt pancsovai kiállítása anyagának egyik lényeges jellemzője a kreatív, „művészi igényű teljesítmény", amelybe, főleg a fiatal alkotók, beépítik a mindent átható válság érzületét. Az „egyéni kezdeményezés tudatos kockázatának vállalása", amely az évtized kezdetén az alkotói vitalitás és szabadság kiapadhatatlan forrásának tűnt – függetlenül az ártól, amelyet fizetni kellett érte –, az évtized végére szemlátomást a hiábavaló(ság) és értelmetlen áldozatvállalás jelképévé vált. Nem mélyedve el ez alkalommal a válság és az alkotás közötti kölcsönhatás elemzésében, csak az alkotói gondolkodásmód néhány határpontját jelezzük, amelyek mintegy a történések keretét rajzolják meg:

– *Mrđan Bajić*, a pancsovai kiállítások és a jugoszláv képzőművészeti élet most fellépő nemzedékének megkerülhetetlen egyénisége, a következő le-

Vera Zarić: *Álmodozók tere – szamurájok menyasszonyokkal* (kombinált technika, 1988/89)

hangoló megállapítást teszi: „A szobrász a specializáció után szociális esetté válik."

– *Mladen Marinkov* hozzáfűzi: „Ebben a rosszban, legalábbis egyelőre, nincs semmi jó."

– *Milan Vidić*, abban a tudatban, hogy a szobrászoknak sohasem volt könnyű rezignáltan jegyzi meg: „Úgy játszom, ahogy muszáj, nem pedig, ahogy tudok."

– *Ratko Vulanović* az emberben lakozó *alkotási ösztönhöz méltó ujjongásban tör ki: „Nem ismerem el a vereséget, minél többet jajgatnak ők, én annál*

többet faragok!" – csakhogy vésztjósló ez az ujjongás, egyre inkább hasonlít a „Don Quijote-i hiábavalóság" tompa visszhangjához.

Az ötödik kiállítás katalógusának bevezetőjében Sava Stepanov művészettörténész és képzőművészeti kritikus, mind az öt kiállítás kitűnő ismerője, a következőket állapítja meg: „A szobrászt ma jobban foglalkoztatja saját kora, mint a jövő" (...) „a szobor az évtized végén egyenrangúan »sorakoztatja fel« a legkülönbözőbb elképzeléseket és nézeteket." (...) „A nyolcvanas évek szellemé tehát azon jelenségek eredőjeként jön létre, amelyek egyfajta átalakuló szenzibilitás hordozói, és arra a kor- és világszellemre jellemzők, amelyben élünk." (...) „Ezért ma a szobrászatról mint folyamatról gondolkodunk, amelyben az expresszivitás, a féktelen intuitivitás, a fantázia, a szenzibilis, nagyon szubjektív, de racionálisan konstruktív hagyománytisztelő magatartás dominál, de ugyanakkor az időszerűség – az autentikusság követelménye is."

Tegyük még hozzá – emlékeztetőül – dr. Čolaković 1989. június 2-án, a mintegy ötven kiállító művész előtt mondott üdvözlő beszédének következő sorait: „A művészek a lealacsonyító infláció ellenére is kitartanak..." Természetesen, hisz mi mást tehetnek, ha „ez a rossz – Marinkov szobrász szavaival élve – semmi jót sem kínál"!

Ezek szerint a valósághoz legközelebb az áll, ha a nyolcvanas évek szobrászati törekvéseinek „szoborszerű képszerűség"-ét Dušan Đokić képzőművészeti kritikus következő szavaival összegezzük: „Az évtized folyamán létrejött és kiállított művek jelentős részét (...) talán elsősorban az jellemezte, hogy szinte kizárólag »kiállítási művészetnek« tekinthetők, tehát egyszeri, esetleg többszöri megtekintésre, kiállításra voltak kárhoztatva, az állandó, méltó helyen való elhelyezés legkisebb reménye nélkül." (A jugoszláv szobrászat V. pancsovai kiállítása)

És valóban, a pancsovai kiállítások, az első kivételével, mindinkább a fiatal alkotók bemutatkozásává, „kiállítási művészetté" váltak, a „kiállítási művészet" pedig poétikusan keserű megnevezése a *mindent átható válság művészetének!* Csodálatra méltó a művészetnek ez az *állhatatossága,* mert az állhatatosság olyan emberi tulajdonság, amely a *reményt* táplálja.

Rendíthetetlen reménykedés

Kitartással kikövezett végtelen út valaminek a reményében – volt mindig az emberiség időn és téren keresztül vezető útja, és az is marad. Az emberek menet közben továbbadják az alkotómunka titkát, amely az alkotásokban ölt testet; csak a mű viselheti magán a maradandó aktualitás jegyeit, mint hagyatékot, ösztönzést, kihívást és méltóságteljességet, mert nem szegődik szűk érdekek és azok egysíkú funkciójának szolgálatába. Az idők folyamán az önmaga totalitására lemesztelenített mű válik a dolgok természetes rendje felett aratott emberi győzelem megtestesítőjévé: remény+kitartás=az emberi kreativitás forrása.

Ezek szerint a pancsovai kiállítás bizonyos jegyei – az alkotások létrehozásánál felhasznált „tiszavirág-életű" anyagok, a korábbi kinyilatkoztatásokkal való szembeszegülés, az újat keresés ösztöne és az autentikus megnyilatkozások

ellenére is – gondolatébresztők voltak és többsíkú jelentéstartalmukkal tartósan bevésték magukat az emlékezetbe. Példaként Stevan Knežević *Einstein és a béka* című alkotását említjük, a sorrendben második, Ante Marinović *Királyi pár* című alkotását és Mirsad Begić (1987-ben a múzeum udvarában alkotott) *Mese mindenkinek* című alkotását a negyedik kiállításról. Az első alkotó, a szobrászatban alkalmazott gyakorlattól eltérően, „minden létezőt" felhasznált; a második alkotó a kiállítás ideje alatt kisarjadt fűvel „elevenítette" meg formáit; a harmadik pedig az emlékezés homokos kertjét gyermekekkel, bölcsekkel és öregekkel népesítette be.

Az említett alkotók, de a többiek sem vehettek részt – saját hibájukon kívül – a Đorđe Jović kezdeményezte *„szintézisről folytatott beszélgetésben"*.

Elsősorban azért, mert elmulasztották azt az egyedülálló alkalmat, hogy *a kiállítási tárgyak* előre meghirdetett pályázat alapján nyerjék el Pancsova városi környezetében azt a helyet, ahol a legoptimálisabban érvényesülhet *a mű és a környezet összhangja.*

Emlékezzünk csak vissza arra, hogy Jakov Brdar (Boltív, 1986) csontvázszerű boltíve milyen gótikus fenségességgel foglalta el helyét a mai *múzeum klaszszicista épületének előterében.* Két jelentéstartam, a bronzban megformált vitális forma csontig „lefaragott" csuklóival és a valamikori közigazgatási épület rideg összhangja történelmi „ívet" feszített az eltelt majdnem két évszázad közé, hogy együttesen, *környezeti egészként* fejezzék ki az emberi végesség méltóságát és a mai kor ismérveinek minél szemléletesebb kifejezése utáni vágyat.

A szintézis létrehozásának szükségességéből kiindulva Borislav Šuput 1987 júniusában feliratos „bronzgyűrűt vont" egy fa köré, amelyen a következő szöveg volt olvasható: „Ez a fa ezen a helyen nem növekszik tovább!" Amennyiben a gyűrű a fán marad, a törzs természetes növekedése folytán kinövi a „gyűrű" szorítását és megrázó látvánnyá torzult formájával nyilvánítja ki – itt, a város közepén – „tiltakozását" a civilizációs ártalmak tragikus kiúttalansága ellen, figyelmeztetve az emberi környezet szennyezettségére.

Ha ehhez hozzáadjuk még azt a gigantikus „horgot" is (Ante Marinović 1989-ben megalkotott művét), amelyen „fennakadtak" a nyáron az önös hatalom és béklyó esztelenségével foglalkozó gondolatok, akkor aligha tagadható a modern szobrászat azon törekvésének időszerűsége, amelyek az ökológiai felvilágosodásnak és az általános válság baljós kelepcéinek kreatív átgondolását szorgalmazzák.

Ha a századfordulón az építészet és a képzőművészet, azaz az iparművészetek szintézise létrehozta saját korának „Gesamtkunstwerk"-jét, akkor az építészet, a növényvilág és a műalkotások *összhangját* szorgalmazó pancsovai elképzelések vitathatatlanul a környezeti „összművészet", azaz korunk szintézisének potenciális értékeit képviselik.

A szervezők különálló kiállítással részesítették megkülönböztetett tiszteletben Olga Jevrić (1922) szobrásznőt, az ötödik kiállítás résztvevőjét, a modern szobrászat egyedülálló egyéniségét, aki mindvégig kitartott a plasztikus kifejezésmód totalitása mellett. Ezzel a tiszteletadással bizonyították, hogy elvetik „a funkciók és lidércek megcsontosodott tanait és örök szabályait". A

Slobodan Kojić: a TERRA ciklusból (terrakotta, 1989)

következő, sorban a VI. kiállításon szívesen látnánk a mindent átható logikával alkotó Milica Stevanovićnak (1933), a „szoborszerű-képszerűség" egyértelmű kezdeményezőjének, felvirágoztatójának és éltetőjének ilyen, külön rendezésben bemutatott kiállítását.

A gondolkodás „megállított pillanatát" szoborba öntő Olga Jevrić megdöbbentő kifejező- és életerővel ható, *totális* szobra és Milica Stevanović eljárása, amely az események mintegy „önprovokáló" sorozatával tartja fenn az örök kihívás vitalitását, képezi azt a két pólust, amely között ott forr a pancsovai szemle elmúlt és jövő évtizede résztvevőinek szenzibilitása és alkotóösztöne, az egyre kevésbé fiatal, de még mindig reményteljes művészegyéniségek méltóságteljes és kreatív kitartása.

Azonos törekvések távoli visszhangját véljük kihallani a századfordulón szinte egyazon időszakban létrejött Medgyessy-szobrok és a dekoratív építészeti plasztika között. A „képtelen lehetőségek" utáni kiapadhatatlan, őszinte *vágy* e század elején – amikor a jövőtől elbűvölt művész szintézissel akarta megszüntetni a szakadékot a művészet és a valóság között – a század végére már szenvedélyes lánggal lobog. A század folyamán felgyülemlett fájdalmas tapasztalatokra visszapillantva megbizonyosodhatunk arról, hogy az esztelenséggel és az önmegsemmisítéssel határos „képtelenségek is lehetségesek" – ezért a művészet ma azzal a csalóka reménnyel áltatja önmagát, hogy „féktelen intuitivitással, de főleg szubjektivitással" valósítva meg önmagát, mint az élet alkotórésze válik maga is „valósággá".

Az a *féktelenség*, amellyel a válság által korlátozott fiatalság alkotóerejének hatalmas potenciálja fenyeget, a koncepciók és a felhasznált anyagok sokféleségében, a hagyomány és az egészen zavartkeltő újítások ötvözetében jut kifejezésre. Az áttekinthetőség lehetséges „formuláját" vázolva Zdenko Rus így fogalmaz: „A jövő absztrakt. A múlt figurális. A jelen absztraktan figurális" – találóan érzékeltetve ezzel a sajátos poetikák és alkotói szabadságok *pluralitását.*

„A szabadság követésének szabadsága"

Az évtizedet jellemezte így Dušan Đokić, de az éremnek a képzőművészeti életben két oldala van. Ha a művészeti kifejezésmódok és eszközök meghódított szabadsága sajátszerű kreatív töltéssel és mindazzal a sajátossággal társul, amely előfeltétele az alkotóvá válásnak, akkor autentikus művészi alkotás születik. Jó példa erre Olga Jevrić és még sok más alkotó, akik következetesek maradtak a felfedező úthoz. A másik oldalon található a modern művészet jellemzője: a *divat,* a maga legátlátszóbb értelmében. A „művészi alkotások" piaci kínálatának „exkluzivitását" mindjobban az irányított fogyasztói társadalom törvényszerűségei, valamint a kiállítótermi „business" határozza meg. A kínálat és a reklám labirintusában, a szabadság nevében, ám a mások szabadságának semmibevételével előtérbe tolakodó konceptusok folytán egyre nehezebben különíthető el a művészet a „művészettől". A jugoszláv szobrászat immár rendszeres pancsovai kiállítása amellett, hogy átfogja a hazai kulturális térséget – amire egyre ritkábban van példa – arra törekszik, hogy az alkotók kezdemé-

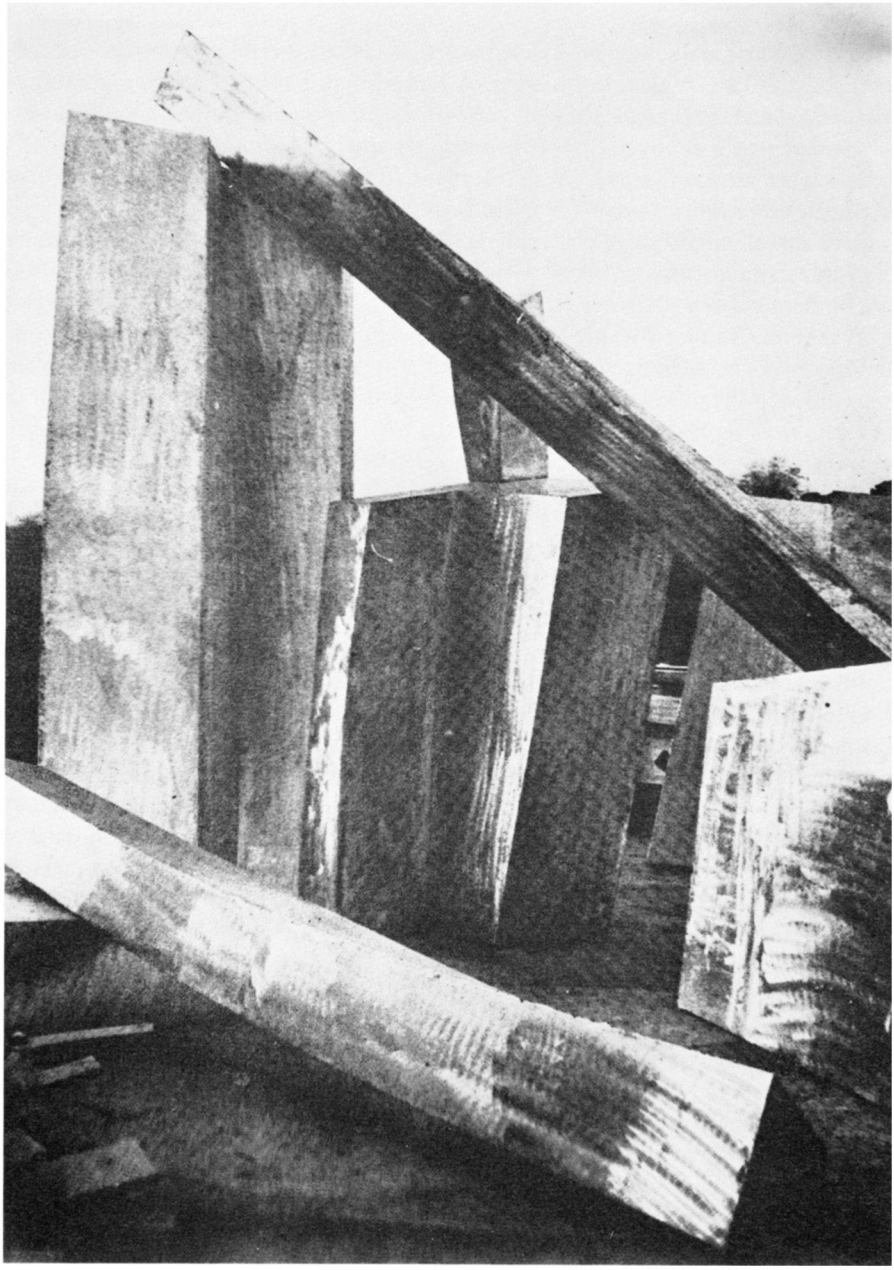

Ratko Vulanović: *Nagy táj* – részlet (alumínium, 1988/89)

nyezését nem akadályozva hű képet adjon az adott pillanat, időszak szobrászatáról.

A legutóbbi kiállítást – az elsőt, amelyre a kiállítás kezdeményezője, Žorž nélkül kerül sor, aki az ún. „idősebb korosztály" képviselője volt – már a „fia-

talabbak" formálták, így hű maradhatott az elvhez, hogy a jugoszláv szobrászat jelen pillanatának tükre legyen. A kiállításnak Sava Stepanov, a katalógus előszavában *Az évtized végének szobrászata* átfogó címet adta. A kiállított alkotásokat pedig a következőképp csoportosította: *Aktualitások; Új relációk: szoborszerű-képszerűség* és végül *A figurális maradandósága.* Külön egészet képezett *Olga Jevrić válogatott alkotásainak kiállítása.*

Élve a proklamált „szabadsággal", e sorok írója megragadja az alkalmat, hogy elmondja: az alkotások közül némelyek mélyen az emlékezetébe vésődtek. Felhívja a figyelmet Zoran Petrovićnak (1921) a pancsovai Népi Múzeumban elhelyezett hagyatékára. Az alkotó a „gépek világát" 1955-ben ismerte meg, és ekkor vált kiindulópontjává autentikus szobrászatának. Életre keltett képzeletdús formák ezek, a mindennapok tárgyi világának „összevert", eldobott, halott fragmentumaiból az absztrakt és figurális világ poézisének a határán. Ma, három évtizeddel később, mintha a múlt „múzeumának" kiállítási tárgyai előtt állnánk. Meggyőződésem, hogy a Pancsovára látogatók a múzeumban elhelyezett hagyatékot minden további nélkül tekinthették az időszerű szoborszerű-képszerűség részeként és a „mai pillanat" alkotásaival *egyenrangúként* élhették meg.

A szobor „történelmének" itt Vajdaságban 1913-tól kezdődően mindig is megvoltak a maga, modernséget jelző állomásai. A határkövek azonban csak a pillanat kihívása és sajátságos poétikával való áthatottságuk miatt maradhatnak fenn, maradandó időszerűségüket pedig a magukban hordott univerzális emberi jelentéstartalmaknak köszönhetik. Szeretném hangsúlyozni, hogy az alkotások aktualitása és maradandósága nem a világvárosok kiállítótermeiben zajló eseményektől és nézetektől függ, sem a divatos aukciók lidérceitől.

Vera Zarić (1948) 1988/89-ben alkotott „térbeli képei" menyasszonyokat és szamurájokat álmodnak, a rejtett jelentésű közönséges tárgyak csodálatos szublimálásával kiapadhatatlan kihívású, lobogó képzeletű együttest hozva létre. A múltból előbukkanó ágy „fadarabjai" átvitt értelmükkel az önmagunkban lerakódott álmainkat fedik fel. A sok lehetséges közül válogatva Vera Zarić azokat a távoli, nem feltétlenül ösztönző erőket választotta, amelyeket valamikor a hálószobák ágytakaróira „színnel és aranyhímzéssel szőttek". Csakhogy a képzelet titokzatosságát átengedi az „absztrakt" jövőnek, nekünk, a kifürkészhetetlen szenzibilitású „álmodók" új nemzedékének. Ennek a művésznőnek szobor és kép határán levő *tárgyai* nem rabjai „megcsontosodott tanoknak és örök szabályoknak", de nem idegenek a gyermekkori emlékek őseredeti sugárzásától és poétikus szikráitól sem.

A merőlegesek Delia Prvački (1950) kerámia-plasztikáján szülőhelye temetőjének kopjafáira emlékeztetnek. A keletkezés rétegességének jelölésével, a kecses objektumok szövetébe vésett írásjelekkel, a zöldövezetben felvillanó fehérséggel „a dolgok természetes rendjét" az „önteremtő" jelleg mély érzéstartalmának mélabús harmóniáját, az ősi kultúra visszhangját eleveníti meg, és az anyag tökéletes ismeretéről tanúskodik. Ha ezeket a darabokat a kiállítás végén eltávolítják, űr támad helyükön, ami az alkotás és a táj szerencsés találkozásáról tanúskodik. Kár, hogy az összhang megszakítása a kiállítások elkerülhetetlen velejárója. Ezért a következő kiállítástól kezdődően realizálni kellene a gondolatát egy állandó jellegű szabadtéri mintakiállításnak. Azt az elképzelést,

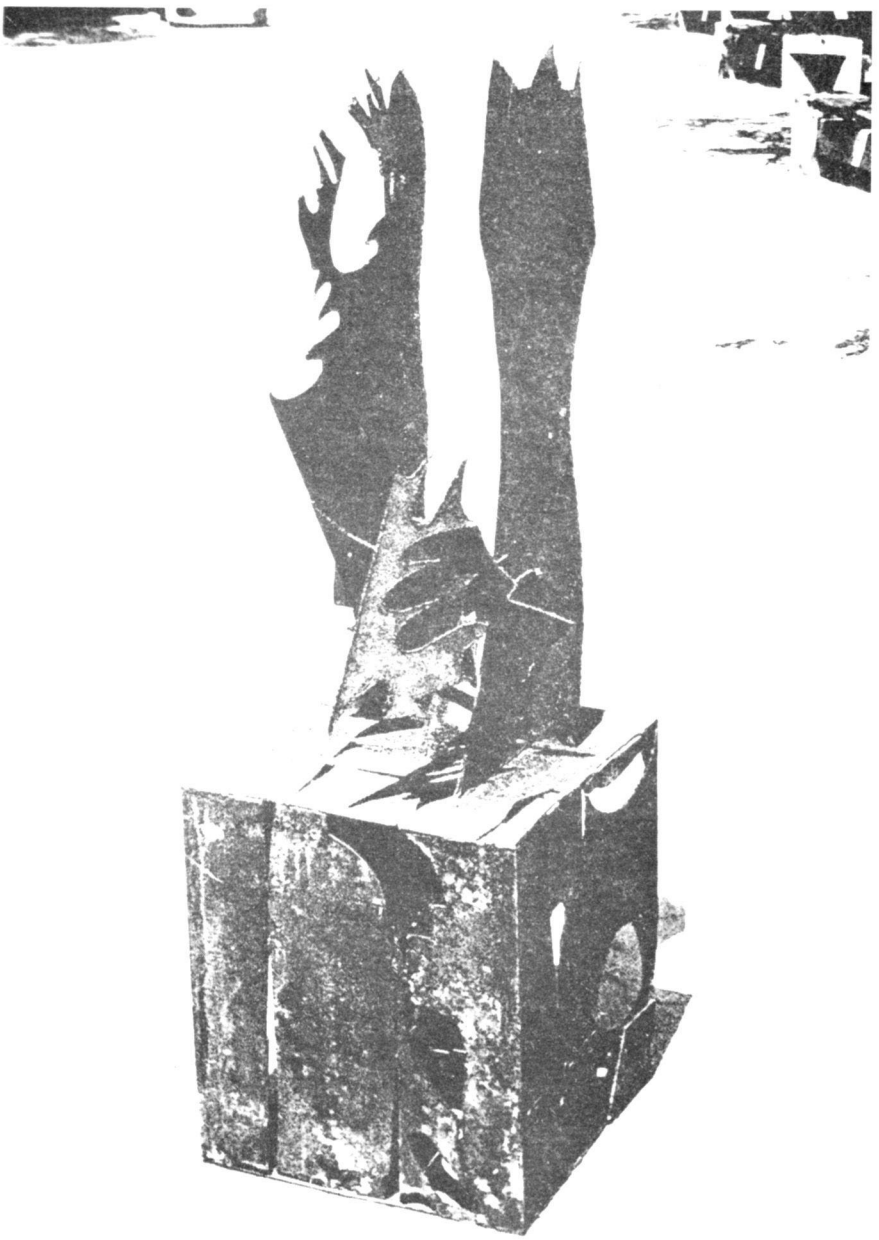

Radoslav Tadić: *Cím nélkül* (vas, 1989)

hogy a kiállítások anyagából állandó jellegű mintakiállítást kellene összehozni, és azt a következő kiállítások anyagából gazdagítva egységes szintézissé fejleszteni, így teremtve meg az alapját annak, hogy a tájban elhelyezett szobrok életünk szerves részévé váljanak, és mint korunk tanúi megmaradjanak.

A megvalósítható és a meg nem valósítható kezdeményezések özönében – kezdve Mirsad Begićtől, aki *álmait akarja megőrizni*, egészen Slobodan Kojić grandiózus terrakottájáig, aki a „cserépkályha kifordításával" a nézők előtt feltárja annak *belsejét* és az anyag tűzzel való egyesülését, egészen Ratko Vulanović fenséges „táján" és más szobrászművészek alkotásain keresztül – minden kétséget kizáróan kiteljesedett a *„formák élete", és nyilvánvalóvá vált az alkotói szándék*, amely bizonyítja, hogy ezeket az alkotásokat állandó hely illeti meg Pancsova városi környezetében.

A szintézisnek lehettünk tanúi a múzeum helyiségében, ahol az *Új relációk* megnevezése alatt csoportosított alkotásokkal és Grozdana Nikolić figurális, a Közönség címet viselő alkotásaival találkoztunk: „elidegenedett emberek" csöndes semmibe bámulással egy szobában, mintegy „mellékvágányra" zsúfolva. Jelentéktelenségüket hátborzongató valósággá növeli a tárgyak szellemes felsorakoztatása, amelyet Jusuf Hadžifejzović Pancsovai depó (1989) elnevezéssel hurcol át a szomszédos helyiségbe. Hordágyak, jelzőrudak, drága mérőműszerek – mind az atomellenes tiltakozás reménytelenségének vagy az emberi önámításnak a jelképei. Mindez rendben felsorakoztatva a „ház kéményének" közelében, amelyet Narcis Kantardžić emlékjellé avat, úgy hogy közben ellenáll „az otthon, édes otthon" utáni epekedésnek. A falon, az ugyanezt ábrázoló képen, a kémény egy valótlan táj kihalt lakóinak mauzóleumává transzformálódik. Mindezt, akaratlanul, Josip Dimić hamis vidámságot árasztó csokra díszíti, címe Ösztönzés Kínából.

Az emberek, az otthon és a családi légkör jelképe sírbolttá transzponálva – pusztán a nézőpont változtatásával – a virágos illúziókkal együtt, és a körülmények véletlen találkozása folytán egyszeriben Hadžifejzović „depójában" találják magukat az értelmetlen értékek és valódi árak hordozóiként sorjázó újabbnál újabb „régi" tárgyakkal együtt. Ez a nagy „pancsovai depó" szorongást jelző üzenetével és rossz sejtelmeivel szerencsére csak kis része a jugoszláviai szobrászat ötödik szemléje anyagának. Vajon győzedelmeskedik-e majd a következő évtized kiállításra kerülő tárgyai felett? Reméljük, hogy nem. A Depó felejthetetlen, lenyűgöző, egyedülálló látványát emlékezetbe kell vésni! Nehéz – Ratko Vulovićhoz hasonlóan, aki ezután „még többet fog faragni" – hosszú távon csak a kitartásban hinni. A „termékek" ugyanis most csak a sötét „depókat", fészereket és raktárakat töltik meg, vagy pedig szétszóródnak a „válságban lévő" kiállítási művészet szemléje után.

Mint ahogyan ezen a kiállításon, úgy a következő évtized kiállításain is találkozunk majd meggyőző erejű, a tájba jól illeszkedő alkotással. Döntő szavuk, minden bizonnyal, továbbra is csak az őszinte, érzéssel teli, egyszerű, tömör, egyéni és időszerű – tehát *autentikus* alkotásoknak lesz, nem pedig a kiállítótermi „bussines" ingóságai közül kölcsönzött munkáknak.

Mikula Mária fordítása

Rezime

V pančevačka izložba jugoslovenske skulpture

Prva pančevačka izložba otvorena je 5. oktobra 1981. godine; ova peta (2. VI–10. VII 1989), označila je jednu deceniju istrajavanja što joj služi na čast i podseća nas na tegoban prodor moderne, posebno skulpture u prostoru, u vojvođanske gradove.

Daleke već 1913. godine, modernu skulpturu odnosno totalitet života forme, prikazao je u nas Ferenc Međeši (1881–1958) na izložbi sa Jožefom Pehanom (1875–1922), koji je tom prilikom u predgovoru kataloga zapisao: „laik ne može određivati pravac u umetnosti jer umetnik ne može činiti ustupke suprotno svojim ubeđenjima".

Skulptori pančevačke smotre, mahom mlađi autori, kao da slede taj primer, autentičnim doprinosima plastičkoj vokaciji iskazuju „umetnost krize", koja sveobuhvatno obeležava naše doba.

Još povodom prve izložbe, njen promotor Đorđe Jović (1928–1988), likovni kritičar, istakao je: „Arhitektura, elementi hortikulture i sama dela su u Pančevu trovrsni razlozi kojima se razgovor o temi sinteze produžava." Time nas, opet, vraća na početak veka. Ako je sinteza arhitekture i likovnih umetnosti, odnosno umetničkih zanata na prekretnici vekova ostvarila „Gesamtkunstwerk" vlastitog trenutka, onda je sigurno pančevački napor da skulpturom u svome urbanom okruženju ostavi ambijentalni „sveumetnostni" trag, neponovljiva dragocenost našega iskaza o stoleću koji se primiče svome kraju.

Iskazujući počast – izdvojenom postavkom skulptura – vajarki Olgi Jevrić (1922), jedinstvenoj ličnosti savremene skulpture i primeru doslednog istrajavanja kao totalitetu plastičkog iskaza, organizatori će, nadajmo se, narednom šestom izložbom prirediti takav prikaz radova Milici Stevanović (1933), nedvojbenom predvodniku „skulpturalno-pikturalnog" prožimanja koje je označilo ovu petu izložbu.

„Sloboda da se prati sloboda" (D. Đokić) je znak ove izložbe, istovremeno i nada da će naredna takođe razmicati ograde tradicionalnih regula znakom stvaralačkog nemirenja uprkos sputavajućoj krizi.

Summary

5th Exhibition of Yugoslav Sculptures in Pančevo

The first exhibition in Pančevo was opened on 5th October 1981; this fifth one (from 2nd June to 10th July 1989) denoted one decade of persistent work, being worthy of respect and reminding us of the slowly and hardly progressing ideas of Modernism in the towns of Voivodina, especially of the sculptures in space. Already in the far 1913, the modern sculpture i.e. totality of life of the forms was presented by Ferenc Medgyessy (1881–1958) at the exhibition with József Pechán (1875–1922), on the occasion of which he wrote the following thought in the preface of the catalogue: "The outsider is not able to define the tendencies in the art because the artist cannot make concessions against his convictions."

The sculptors of the exhibition in Pančevo, mostly younger authors, seem to follow his lead, expressing the art of crisis by authentic contribution to the plastic vocation which characterizes our age comprehensively.

Already on the occasion of the first exhibition, its first promoter Đorđe Jović (1928–1988), the art critic, accentuated: "the architecture, elements of horticulture and the sculptures in Pančevo are threefold reasons for continuing the conversa-

tion about synthesis", leading us back again to the beginning of the century. If the synthesis of architecture and fine arts i.e. artistic handicraft at the turn of the century realized the "Gesamtkunstwerk" of its own moment, then the efforts of Pančevo to leave ambient traces of "Gesamtkunstwerk" with sculptures in its own urban environment, are certainly the unique preciousness of our expression relating to the century which draws to its end.

Showing the honour – by separated arrangemenet of sculptures – to the sculptor Olga Jevrić (1922), the exceptional personality of sculptural arts and the example of consequent persistence on the totality of plastic mode of expression, it is to be hoped that by the next, sixth exhibition the organizers will present such a review of works of Milica Stevanović (1933), the indisputable leader of the "sculptural-pictorial" fullness, which characterized this fifth exhibition.

"Freedom to follow freedom" (D. Đokić) is the sign of this exhibition and simultaneously also the hope that the next one will also loosen the bonds of traditional rules, by the sign of creative unreconcilement in spite of the inhibiting crisis.

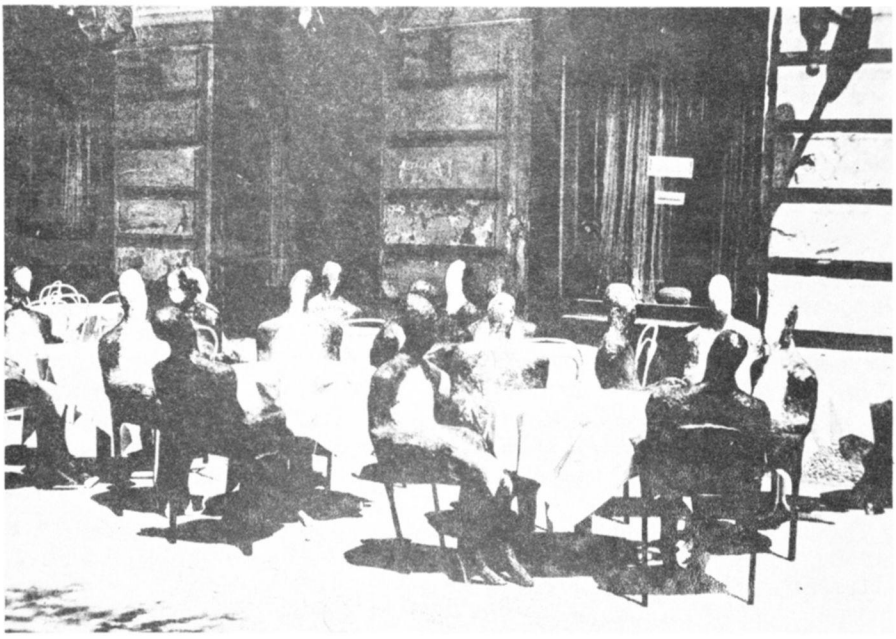

Grozdana Nikić: *Közönség* - „a pancsovai szálloda előtt" (kombinált technika, 1987)